HET TABAKBEWERKERSGILDE ST. JAN TE GEMERT

oprichting en eerste jaren

door Ad Otten

De bakermat van de Nederlandse sigarenindustrie ligt in oostelijk Noord-Brabant en wel speciaal in Kempenland. Dat is geen toeval. Tot diep in de twintigste eeuw berustte de sigarenfabricage geheel op handenarbeid. De kostprijs van de sigaar werd derhalve voor een zeer groot deel bepaald door het arbeidsloon. En ten tijde van de vestiging der industrie - in de negentiende eeuw - was dit in geen industriecentrum lager dan in de Meierij. Ook Gemert was een plaats met uitzonderlijk lage lonen. Het ontstaan van een sigarennijverheid hier, zo dicht bij de bakermat van "de beroemde Hollandse sigaar (uit Eindhoven e.o.)", is dan ook niet verwonderlijk.
In een overzicht van de fabrieks- en ambachtsnijverheid te Gemert in 1906 (1), worden naast 4 sigarenfabrieken met in totaal 66 man personeel, nog 5 sigarenmakerijen en 3 tabakskerverijen met respektievelijk 25 en 9 man personeel opgesomd. In totaal waren toen dus precies 100 tabaksbewerkers werkzaam voor maar liefst 12 werkgevers. De vier belangrijkste patroons waren: W.J.M. van Kemenade met 15 mannen en 6 jongens, de gebroeders Verbrugge met 14 mannen en 7 jongens, C.J.G.Keunen met 6 mannen en 9 jongens, en de gebroeders Van den Acker met 5 mannen en 4 jongens aan het werk.

Met betrekking tot de geschiedenis van Gemerts' sigarenindustrie is tot dusver nog vrijwel geen onderzoek verricht. Wel werd in "De Streek" van 7 mei 1980 een wetenswaardig facet uit die geschiedenis belicht (2). Onder de kop "Sigarenmakers deugen niet" komt de negentigjarige Harrie Verhagen (70 jaar bij d'n bond) aan het woord. In de inleiding wordt geschreven:

"Sigaren rookt hij al 78 jaar. Sigaren heeft hij duizenden met de hand gemaakt. Tijdens zijn nu al bijna 90-jarig leven heeft Harrie Verhagen op verschillende plaatsen gewerkt, maar één ding bleef hij altijd trouw, ook na zijn pensionering: de vakbond. Dat is vanaf 1909, toen hij in Gemert de katholieke sigarenmakersbond mee oprichtte".

Vakverenigingen en Gemert rond 1910

Uit datgene wat geschreven werd over de oprichting van een socialistische bouwvakarbeidersbond, in het Gemert van 1931, blijkt wel dat het de initiatiefnemers van een socialistische vakbond in het verleden niet gemakkelijk werd gemaakt (3). De oprichters van een katholieke vakbond, twintig tot vijfen twintig jaar eerder, werd het overigens al evenmin gemakkelijk gemaakt. Harrie Verhagen legde er in het weekblad De Streek een schitterende getuigenis van af(4). Zo moest toendertijd in het door-en-door katholieke Zuiden elke vereniging een zogenaamd "geestelijk adviseur" hebben. Een vereniging zonder geestelijk adviseur gold voor de katholieken als een vereniging die niet deugde. Harrie Verhagen vertelde dat ze van pastoor-deken Van Beek de geestelijk adviseur gewoon niet kregen: "Van Beek (pastoor van 1880-1915) zei tegen ons dat sigarenmakers niet deugden, dat waren allemaal vlegels volgens hem". Toen de oprichters van de Gemertse afdeling, aangesloten bij de Nederlandse R.K. Tabaksbewerkersbond, de pastoor dreigden met de bisschop om een adviseur te verzoeken, moet de pastoor gezegd hebben: "Als je naar de bisschop schrijft voor een adviseur, dan doe hem de groeten!"

De periode vóór de eerste wereldoorlog werd gekenmerkt door grote strijdpunten op zowel politiek, godsdienstig, maatschappelijk als economisch terrein. Ook Gemert werd opgenomen in "de vaart der volkeren". Zo ontstond er in 1910 naast de tot dan toe enige groepering voor de gemeenteraad (de R.K. Kiesvereniging), een tweede (liberale) groepering "Gemerts Belang", die nogal wat deining veroorzaakte in het dorp. In de verkiezingstijd werden de eerste echte Gemertse Couranten gedrukt waarin onverholen van leer werd getrokken tegen kandidaten van de tegenpartij. Verder was er al jarenlang grote onenigheid in de voornaamste Gemertse vereniging van die tijd, de plaatselijke boerenbondsorganisatie. Die onenigheid ging zelfs zover dat er naast de plaatselijke afdeling van de NCB een tweede boerenbond ontstond. En de ook in Gemert toenemende bewustwording van de arbeidende klasse leidt dan tot de oprichting van vakorganisaties. Vóór de eeuwwisseling tellen

de arbeiders nog nauwelijks mee. De meesten hebben niet eens stemrecht. Zaken als minimumloon en uitkeringen bij werkloosheid, ziekte, ongeval, invaliditeit of ouderdom kent men niet. In 1904 wordt in Gemert een ziekenfonds opgericht. Dat is de eerste stap op weg naar emancipatie van de Gemertse arbeider. Met veel moeite wordt een paar jaar nadien een "textielarbeidersvereniging" in het leven geroepen.De aloude St.Severusgilden (de oudste "Lorifas" dateert uit 1847 (5)), moet men zien als gezelligheidsverenigingen geheel verschillend van organisaties die zich inspanden voor het sociale welzijn van de arbeider.

Bij al deze nieuwe verenigingen constateert men ook in Gemert dat jongeren zich aandienen en in de oppositie gaan tegen de gevestigde macht (ouderen), die maar met moeite "de nieuwe tijd" kan volgen.
Wanneer men zich verdiept in het idealisme van de jongeren van vóór de eerste wereldoorlog dan constateert men duidelijke overeenkomsten met dat wat de jongeren uit de zestiger jaren van deze eeuw bewoog in hun acties tegen de gevestigde orde. (Veel van het idealisme van toen verdween ten gevolge van o.m. de algemene malaise na de eerste wereldoorlog).

Tegen deze achtergrond moet men de oprichting zien van het R.K. Tabaksbewerkersgilde St. Jan te Gemert.

De oprichting op 25 juli 1909.

Zowel uit het interview met Harrie Verhagen als uit de gegevens die men kan verzamelen uit "De Katholieke Tabaksbewerker" het orgaan van de Nederlandse R.K. Tabaksbewerkersbond, constateert men, dat bij de oprichting van deze vakorganisatie ook hier jongeren het voortouw nemen (6). Zoals hiervoor al werd duidelijk gemaakt, stond de Deken van Gemert nou niet bepaald te trappelen van ongeduld bij de komst van deze nieuwe loot aan de stam van de R.K. Vakorganisatie (7).
Ook de werkgevers,in dit geval de sigarenmakerspatroons, waren allesbehalve ingenomen met het initiatief van hun arbeiders. In "De Katholieke Tabaksbewerker" verschijnt een verslag van de oprichtingsvergadering van de Gemertse afdeling. Daarin wordt geconstateerd dat de afdeling dan wel gesticht is, "doch lang niet zoals het behoort". Er waren teveel tabaksbewerkers afwezig. Verondersteld wordt dat die grote absentie zijn oorzaak vond in de vrees voor de patroons. "Zet alle vrees terzijde", wordt geschreven, "het is uw recht u met uw vakgenooten te vereenigen, om geleidelijk op vrede-

lievende wijze uw positie te verbeteren.Dat dit laatste vooral in Gemert hard nodig is, zal toch geen uwer willen ontkennen!"

Er is in het begin van de twintigste eeuw heel wat strijd geleverd tussen werkgevers en vakbonden. Er waren zelfs werkgevers die er toe over gingen leden van vakbonden te ontslaan, hetgeen leidde tot een aantal opzienbarende arbeidsconflicten.In de "Katholieke Tabaksbewerker" van 16 juni 1910 lezen we daarover onder de kop: "Nieuwe botsingen tegen de R.K. Vakorganisatie":

"Velen spannen samen om onze R.K.Vakbeweging te smoren, Anarchisten, Sociaal-Democraten, z.g. Neutralen, ongeorganiseerden, maar niet het minst een groot aantal werkgevers. (...) De laffe aanvallen van Philips te Eindhoven en de vinnige strijd te Beek en Donk door de firma Van Thiel werken alzoo aanstekelijk naar het schijnt ook op andere ondoorzichtige werkgevers, die niet dulden willen dat hun werkvolk zich verenigt en door de ordelijke vakorganisatie streeft naar verbetering in alle opzichten..."

Voor wat betreft specifiek de weerstand van Gemertse werkgevers kan een alinea aangehaald worden uit het gedenkboek, uitgegeven t.g.v. het 25-jarig bestaan van de Bossche Diocesane Werkliedenbond in 1928 (8):

"Onze organisaties,nog verkeerende in de kinderjaren,stootten voortdurend op tegenstand bij werkgevers en middenstanders, waarbij botsingen en plaatselijke schermutselingen onvermijdelijk waren. (...) Het duurde vele jaren eer men er overheen was, dat sommige werkgevers de vereenigde arbeiders als minderwaardigen bleven beschouwen.
Gemert, (...) en ook nog wel andere plaatsen zijn ten deze als illustratie aan te halen".

Hoe het ook zij, ongeveer 20% van de Gemertse tabaksbewerkers sloot zich aan bij het tabaksbewerkersgilde, hetgeen valt af te leiden uit wat Harrie Verhagen vertelde in zijn interview met verslaggevers van De Streek (20 leden in 1909 op 100 tabaksbewerkers in 1906).

De hierna afgedrukte "Tien geboden van de vereenigde arbeiders" (9) geven inzicht in de wijze waarop de R.K. Vakorganisatie, door haar leden in "de actie" te betrekken, ondermeer haar doel wilde bereiken. Opvallend is het dat ook de drankbestrijding in het program van actie wordt meegenomen.

DE TIEN GEBODEN VAN DE VEREENIGDE ARBEIDERS

1. Als gij over uw werk te klagen hebt of onrechtvaardig behandeld wordt door meesterknecht of baas; als gij in ongezonde voorwaarden moet arbeiden of de wettelijke voorschriften ziet overtreden, wendt u dan zoo spoedig mogelijk tot het bestuur van uwe vereeniging.
2. Staakt nooit uw werk, 't zij alleen, 't zij met anderen, vooraleer kennis uwer grieven te geven aan uw plaatselijk bestuur, en de beslissing af te wachten van het nationaal Verbond, waarbij gij aangesloten zijt.
3. Als er op uw werk een plaats open valt breng dit onmiddellijk ter kennis van uw bestuur, opdat deze plaats kan worden ingenomen door een werkloozen bondgenoot.
4. Doet al wat ge kunt om onvereenigde werklieden te overtuigen van de noodzakelijkheid der vereeniging. Bekommert u voortdurend met den bloei der katholieke Vakbeweging; want hadden al de werklieden het verstand zich daarbij aan te sluiten dan was de arbeidersstand gered.
5. Beknibbeld niet ontijdig het bestuur uwer vereeniging; weet dat het wel gemakkelijker valt iets af te breken dan op te bouwen; er is niets volmaakts op aarde !
6. Woont regelmatig de vergaderingen uwer vakvereniging bij en leest altijd aandachtig uw vakblad. Ontwikkelt zóó immer uw verstand, leert goed uw vak en weest dan fier op uw ambt.
7. Betrouwt niet teveel op anderen tot verbetering van uw lot; doet eerst zelf wat ge kunt, en'help u zelven, zoo helpe u God !'
8. Denkt niet dat ge op één cent na, regelmatig uit de kas van de Vakbeweging moet trekken, al wat gij er in stort. De Vakbeweging is vooral gesteund op onderlinge hulp en bijstand, op broederliefde en solidariteit.
9. Onthoudt u altijd van sterke dranken. De dronkenschap dient tot plaag en tot schande der werklieden, de matigheid is het schoonste sieraad.
10. Verdedigt altijd en overal uwe rechten, maar kwijt u ook van uw plichten; weest man uwer werken en plukt dan vrij "de vrucht van uw eigen arbeid"

Conflicten

Al vrij kort na de oprichting van de afdeling dreigen er onoverkomelijke moeilijkheden voor de sigarenmakers in Gemert. In de "R.K.Tabaksbewerker" van 2 december 1909 wordt gewaarschuwd: "Reizende vakgenooten gaat niet naar Gemert, daar er geen werk is en er een ernstige kwestie dreigt uit te breken!" Wat precies de reden is geweest van deze waarschuwing is niet

duidelijk geworden. De eerste keer dat de Gemertse afdeling pas weer in het nieuws komt is 8 maanden nadien. Op 9 augustus 1910 wordt de eerste jaarvergadering gehouden. Een verslag daarvan wordt opgenomen in het bondsblad van 18 augustus 1910. Uit het geschrevene blijkt niet dat er op de agenda heten hangijzers voor kwamen. Wel wordt een nieuw bestuur gekozen.Na afhandeling van de agenda besloot men een H.Mis op te dragen "om den zegen en bloei der vereeniging van God af te smeken" (was pastoor Van Beek hier ook op tegen?).

Een staking van 9 maanden.

Vlak voor kerstmis 1910 breekt er een werkstaking uit bij één van de grotere Gemertse sigarenfabrikanten (grotere sigarenfabrikant in Gemert d.w.z. meer dan 10 werknemers). Een verzoek om loonsverhoging bij de Firma Gebr. Verbrugge,gevestigd in het Haageik,werd door de fabrikant beantwoord met de aanzegging van loonsverlaging.Toen het hoofdbestuur van de Bond bij de fabrikant aandrong om de voorstellen van de arbeiders serieus te bezien, werden én de afdelingssecretaris (Johan Verhagen) én nog 2 personen, die zich als woordvoerders van het personeel hadden opgeworpen,ontslagen. De werknemers van de Firma Verbrugge, die op één uitzondering na allemaal lid waren van de tabaksbewerkersbond, stelden zich als één man op achter hun voormannen.Ook het hoofdbestuur van de Tabaksbewerkersbond vond een actie tegen de Gebr. Verbrugge gerechtvaardigd. De werkstaking die op 23 december 1910 begon eindigde pas 9 maanden later op 3 september 1911.

Middels "De Katholieke Tabaksbewerker" uit die periode,wordt men van tijd tot tijd op de hoogte gehouden van de ontwikkelingen in Gemert (10) en regelmatig verschijnt er ook een op-

roep aan de leden in de trant van:
"Zorgt er voor dat onze mannen in Gemert in hunnen strijd voldoende rookertjes hebben. U kunt deze opzenden aan Johan Verhagen, Haag, Gemert".
In één van de volgende nummers van het bondsblad staat een dankbetuiging van de stakers aan het adres van de afdelingen in Delft, Venray, Nijmegen, Zwolle en Boxmeer, met de tekst: "voor de toezending van rookertjes blijven de stakers in Gemert zich ook bij de andere afdelingen van onzen Bond beleefd aanbevelen".

Ondertussen probeerde de sigarenmakerspatroon Verbrugge zijn werk uit te besteden. Maar én de Bond als ook de Gemertse stakers waren attent. Harrie Verhagen volgde het spoor van Nölleke den Booj(Nol v.d.Laar-voerman uit Gemert) tot de Fa. van Griensven in Deurne. Middels het Bondsblad liet men een waarschuwing uitgaan om te voorkomen dat sigarenmakers zouden ingaan op de personeelwervingsactie van de Deurnese sigarenfabrikant (11):
"Den Heer H.van Griensven te Deurne vraagt om sigarenmakers, doch deze zijn aangewezen om onderkruiperswerk te maken voor den strijd dien wij te voeren hebben tegen de firma Gebr. Verbrugge te Gemert".

Maandenlang komt er geen verandering "in den stand der staking". In het bondsblad van 18 mei 1911 wordt "de reizende vakgenooten" nog eens op het hart gedrukt niet naar Gemert te gaan om de stakers aldaar in hun rechtvaardigen strijd om behoud van het loon niet te bemoeilijken. En om ze bij voorbaat al te laten afzien van een reis naar Gemert wordt medegedeeld dat het gemiddelde weekloon bij de Fa. Verbrugge slechts f 5,76 bedroeg.
Eindelijk komt dan in augustus 1911 het einde der staking in zicht. Het hoofdbestuur van de Tabaksbewerkersbond en de Fa. Verbrugge komen tot overeenstemming. Op 3 september 1911 wordt het werk hervat. In het Bondsblad van 31 augustus 1911 verschijnt een verslag van ontstaan en verloop van deze werkstaking:

GEMERT. Bij het verschijnen van dit nummer zal de staking bij de Firma Gebr Verbruggen te Gemert tot het verleden behoren. Het komt ons wenselijk voor in het kort het ontstaan en het verloop van die staking te releveren. In de maand november van het vorig jaar richtten de gezellen tot hun patroons het verzoek om enige loonsverhoging nl. 2 merken met 4 ct, één met 2½ ct en 5 met 2 ct willen geven. Tevens werd verzocht het premie- en boetenstelsel op

de uitwerking der tabak te willen afschaffen en gevraagd een beter omblad voor de bolknakken. Als antwoord op bovenstaand verzoek deelde de Firma daags nadien mede dat van een loonsverhoging geen sprake was en dat er ook geen beter omblad verstrekt werd; dat het loon voor de bolknakken met 5 ct per honderd zou verlaagd worden ingaande op 1 januari 1911. Een conferentie op 12 december leverde geen resultaat op. Op 13 december kregen 2 commissieleden en de afdelingssecretaris ontslag. Op 15 december had er wederom een conferentie plaats waarop niet de minste toenadering van den kant der Firma werd betoond. Op grond hiervan, én om een loonsverlaging en het ontslag der 3 leden tegen te gaan werd de staking geproclameerd ingaande op 23 december. Na de aankondiging der staking liet de Firma merken dat zij het loon met 2½ ct i.p.v. 5 ct zou verlagen en dat het ontslag der 3 leden niet zou doorgaan. Ook die 2½ ct loonsverlaging konden wij niet accepteren en de staking ging dus in op 23 december 1910.
Enkele malen hebben wij tijdens deze strijd getracht door onderhandeling een voor beide partijen bevredigende oplossing te verkrijgen, hetgeen steeds op den onwil der Firma afsprongen.
De stakers, 12 in getal, hebben zich gedurende dezen langen strijd op een ondergeschikte uitzondering na als goede degelijke leden gedragen. Zij hebben met overtuiging en geduld een rechtvaardigen strijd gestreden, in hoofdzaak om een loonsverlaging en ongemotiveerd ontslag van 3 hunner tegen te gaan. In overleg met ons hebben enkelen in andere plaatsen werk gezocht en gevonden zodat wij door een afvoer naar elders een eventueele oplossing vergemakkelijkten mede omdat wij overtuigd waren dat de Firma geen 12 werklieden meer zou kunnen gebruiken.
Op 17 augustus hebben wij ons nogmaals tot de Firma gewend met het verzoek om een conferentie welke werd toegestaan op maandag 21 augustus. Deze conferentie werd gevolgd door een tweede op 25 augustus. De Firma verklaarde op volgende te willen ingaan:

1. Zij zou geen loonsverlaging doorvoeren.
2. Zij zou 6 van de nog 8 overgebleven aannemen op 3 september (slechts 6 omdat zij een gedeelte der sigaaren, de goedkope van elders betrekt).
3. Bij wijze van proef zal het premie- en boetenstelsel worden afgeschaft en als het voldoet afgeschaft blijven.
4. Een nieuw fabrieksreglement in den geest van het bestaande in Eindhoven, dus zonder boeten, invoeren.
5. De twee jongst aangenomenen zullen nu niet worden aangenomen.
   Indien de Firma later meer vormwerkers aanneemt en deze twee zouden nog geen werk hebben zal de Firma ons in kennis stellen en over de terugneming onderhandelen.
6. Het slecht werkend omblad voor de bolknak was door beter vervangen.

Op een daarna gehouden vergadering met de stakers besloten dezen op de voorwaarden in te gaan indien het Hoofdbestuur zulks goedkeurde. Het Hoofdbestuur heeft zulks gedaan en de Firma bericht zodat maandag a.s. het werk wordt hervat.
Deze staking heeft 36 weken en 2 dagen geduurd. Er is geen een onderkruiper geweest. Een onvereenigde die bij het uitbreken van den strijd bleef doorwerken is voor enkele weken geheel uit eigen beweging opgehouden.

.....

Hier hebben partijen zich in kracht eens gemeten. Groote schade is het onvermijdelijk gevolg geweest, finantieel zowel voor de patroons als voor de kas der organisatie, en behalve dat, schade aan de zaak, welke schade ook op beide partijen drukt. Moge dit overzicht van den strijd het zijne er toe bijdragen dat zoveel mogelijk strijdvoeren worde voorkomen, dan zal door een-

drachtig werken en het bewaren van den vrede menige zaak bevoordeeld worden en kunnen partijen hun krachten wijden aan het gezondmaken onzer industrie in het belang van allen die ervan moeten leven.

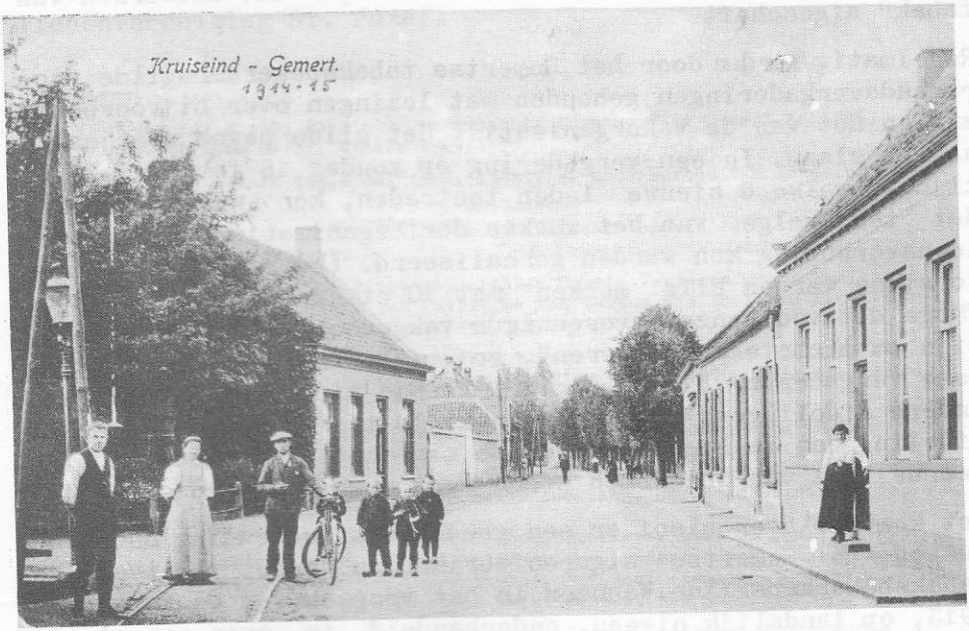

Ansichtkaart van het Kruiseind met geheel rechts de woning van de sigarenfabrikanten Gebr. Verbruggen. Achter de woning bevond zich de sigarenmakerij. Later woonde hier bakker van Holl. De woning werd uiteindelijk gesloopt bij de aanleg en aansluiting van de Vondellaan op het Kruiseind.

Oprichting werklozenfonds en loonsonderhandelingen.

Naar alle waarschijnlijkheid heeft het veelvuldig contact met het hoofdbestuur van den bond tijdens de stakingsactie bij Verbrugge er toe geleid dat al snel een uitbreiding van activiteiten plaats vond van de plaatselijke afdeling. Zo werd op een huishoudelijke vergadering van de Gemertse afdeling op 14 juni 1911 in overweging genomen een werklozenfonds op te richten en aan te sluiten bij de herverzekering van de Bond (12). In december van datzelfde jaar werd definitief tot de oprichting van een werklozenkas besloten, ingaande 1 januari 1912.

In het bondsblad van 18 januari 1912 wordt melding gemaakt van het feit dat bij Corstens, sigarenfabrikant te Gemert,

door het optreden der gezellen en het hoofdbestuur van de Bond, een loonsverhoging werd gerealiseerd,te weten 3 merken met 10 ct., 2 met 20 ct. en één merk met 50 ct. per 1000.Tevens werd het boete- en premiestelsel op "het uitwerken van tabak" afgeschaft.

Regelmatig werden door het Gemertse tabaksbewerkersgilde propagandavergaderingen gehouden met lezingen over bijvoorbeeld zin en nut van de vakorganisatie. Het gilde begon zoetjesaan aan te slaan. In een vergadering op zondag 16 februari 1913, tijdens welke 6 nieuwe leden toetraden, kon worden gemeld, dat tengevolge van het werken der organisatie opnieuw een loonsverhoging kon worden gerealiseerd. (Weer) Bij de firma Corstens werden alle merken met 10 ct. per mille verhoogd. "Moge dit voor onze onvereenigde vakgenooten eene aansporing zijn om zich te organiseren", zo eindigde het verslag van deze vergadering (13).Het gilde toonde zich ook solidair met andere afdelingen. Bij tijd en wijle treft men de Gemertse afdeling aan in bijvoorbeeld, de in het Bondsblad gepubliceerde lijst van ingekomen steun voor onze uitgeslotenen(14).

Het komt zo over alsof er een goede verstandhouding ontstond tussen de Gemertse sigarenfabrikanten en het plaatselijke tabaksbewerkersgilde.Wanneer in het voorjaar en de zomer van 1913, op landelijk niveau, onderhandeld is over een nieuwe loonregeling voor sigarensorteerders, deksorteerders, dekopleggers, plakkers, kervers en ander vast personeel, wordt in het Bondsblad onder de kop "Ter Navolging" geschreven:

> "Te Gemert is door de fabrikant J.P. Wijn zaterdag j.l. de nieuwe loonregeling uitbetaald. Ook door de heer Corstens is volgens de nieuwe regeling uitbetaald. Zoo komt alles in orde !"

En veertien dagen later:

> "Bij de firma Verbrugge, sigarenfabrikanten te Gemert is de nieuwe loonregeling 3e klas ingevoerd met terugwerkende kracht".

En wat de verstandhouding met de pastoor betreft ?
In december 1915 stierf Deken Van Beek, die werd opgevolgd door pastoor Poell. "Die schrok ervan dat wij nog geen adviseur hadden. We kregen er mee een",zo getuigde Harrie Verhagen.De komst van pastoor Poell viel ongeveer samen met een van hogerhand voorgestelde wijziging in de bestuursstructuren

van de plaatselijk opererende katholieke vakverenigingen. In Gemert zouden in de loop van 1916, St.Severus, de textielarbeidersvereniging, St. Jan, het tabaksbewerkersgilde, en de leden van het "Oude Ziekenfonds" samengaan in de R.K. Werkliedenvereniging St. Jozef.

NOTEN:

1. M.van der Wijst, Fabrieks- en ambachtsnijverheid te Gemert in 1906, Gemerts Heem nr.37, winter 1969/1970.
2. Wkbl. De Streek d.d.7 mei 1980, interview door Bertus van Berlo en Paul Rijerse.
3. Ad Otten, Rel rond oprichting socialistische bond in 1931, Gemerts Heem Jrg.23, 1981, nr.2.
4. Wanneer in het vervolg van dit artikel Harrie Verhagen wordt geciteerd dan is dat telkens uit het interview van Bertus van Berlo en Paul Rijerse, gepubliceerd in De Streek van 7 mei 1980.
5. Volgens een krantebericht uit 1897 vierde "Lorifas" haar 50-jarig bestaan (zie: Peter Lathouwers, Gemerts Nieuws 1881-1900, Bijdragen tot de geschiedenis van Gemert nr.7, 1981).
6. Jaargangen van "De Katholieke Tabaksbewerker" bevinden zich in het Katholiek Dokumentatie Centrum te Nijmegen. Gegevens daaruit m.b.t. Gemertse aangelegenheden zijn bijeengebracht in een map "tabaksbewerkers Gemert" in de Heemkamer van de heemkundekring, Ruyschenbergstraat 3b, Gemert.
   Wat de jongeren betreft in het Tabaksbewerkersgilde: Op 8 april 1912 overleed de 25-jarige voorzitter E.Martens. Andere namen uit het bestuur zijn: Joh.Verhagen (secretaris), P.v.Hout (penningmeester), P.Verhees (plv.secretaris) allen twintigers of nog jonger.
7. In de encycliek Rerum Novarum van Paus Leo XIII (15 mei 1891) wordt de katholieke werklieden van alle landen (vermanend) toegeroepen: "Verenigt U, maar verenigt U in verenigingen, welke den godsdienst tot grondslag hebben". In het t.g.v. het 25-jarig bestaan van De Bossche Diocesane Werkliedenbond in 1928 uitgegeven Gedenkboek wordt erkend: "dat in ons gewest de ontwikkeling van het katholieke verenigingsleven aanvankelijk betrekkelijk langzaam ging" en "dat we niet behoorden tot de eersten, die 's Pausen woord en 's Pausen wensch opvolgden, wijl zoveelen in dien tijd de organisatie der werklieden beschouwden als gevaarlijke nieuwigheden". Zo heeft kennelijk ook pastoor-deken Van Beek deze "nieuwigheid" gezien !
8. Bossche Diocesane Werkliedenbond 1903-1928, Tilburg, p.14.
9. Uit: De R.K.Tabaksbewerker van 17 febr. 1910.
10. idem van 5 jan.1911; 19 jan.1911; 3 feb.1911; 16 febr.1911; 2 maart 1911; 20 april 1911; 18 mei 1911; 31 aug.1911.
11. De R.K.Tabaksbewerker van 3 febr.1911; 16 febr.1911. Wkbl.De Streek Jrg.7, 7 mei 1980.
12. De R.K. Tabaksbewerker van 6 juli 1911
13. idem van 6 maart 1913
14. idem van 20 mrt.1913 en 3 april 1913.
15. idem van 2 en 16 oct.1913.